

Sanja Vulić
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Ernest Eperjessy (1998). *Šalje pismo Sibinjanin Janko....* Biblioteka Prozor. Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod.

Knjigu *Šalje pismo Sibinjanin Janko...* zajedno su objavili Hrvatski znanstveni zavod iz Pečuha, Glavnogradska hrvatska samouprava u Budimpešti na čelu s prof. Stipanom Vujićem i Mađarsko etnografsko društvo u Budimpešti. Knjiga je temeljena na prikupljenim narodnim pripovijetkama prema kazivanju mađarskoga Hrvata Andrije Hidega. Prije trideset i pet godina mađarski je istraživač, po majci Hrvat, dr. Ernest Eperjessy slušao čuvenog, tada devedesetogodišnjeg "hrvatskoga Homera" Andriju Hidega, zvanog Palitka, u selu Martincima u mađarskome dijelu Podravine, na krajnjem jugozapadu baranjske županije. Riječ je o nepismenome ribaru s Drave koji, premda je čitav život proveo unutar mađarskih državnih granica, mađarskoga jezika nije znao, ali je zato njegovo izražavanje na vlastitom mjesnom govoru bilo na zavidnoj razini. Brojne narodne pripovijetke koje je slušao i zapamtio u djetinjstvu, u tijeku je vremena sâm stilski dotjerivao pa je posljednjih desetljeća svoga života postao najpoznatiji i najomiljeniji pučki pripovjedač u svome kraju. E. Eperjessy je 1964. g. snimao Hidegovo pripovijedanje i tako je na magnetofonskoj vrpici ostalo sačuvano 26 pripovijesti. Te je snimke poslije za tisak priredio rođeni Martinčanin prof. Ernest Barić.

Sama se knjiga sastoji od četiri temeljna dijela kojima prethode Uvodne napomene dr. Eperjessyja, a na kraju im je pridodan Pogovor urednika i recenzenta knjige prof. Đure Frankovića, zatim tumač manje poznatih riječi i prilog od dvadeset i dvije fotografije s prizorima iz Martinaca. Inače prvi dio knjige sadržava 14 usmenih pučkih pripovijedaka prema kazivanju A. Hidega. Tu je obično riječ o poznatim temama koje je A. Hideg pripovijedaao na svoj osebujan način pa tako npr. u pripovijesti *Dekla-soldat i kraljeva čer* prepoznajemo poznatu priču o Dugonji, Trbonji i Vidonji. Drugi se dio sastoji od devet priča o Kraljeviću Marku, a to su zapravo prepričane junačke pjesme. Naime, A. Hideg je bio posebno darovit u prilagodabama tekstova. Tekstove epskih narodnih pjesama i različitih pripovijesti prilagođavao je potrebama svoga slušateljstva i to ne samo jezično nego ponekad i ambijentalno, smještajući ih u domaći podravski prostor i prilagođujući ih mentalitetu svoga kraja. Premda je u svojim pripovijestima zadržao neke gotove izražajne figure, kao što je npr. slavenska antiteza, pa čak i deseteračku metriku epskih narodnih pjesama, Hideg i takve ustaljene izražajne sklopove ponekad uspijeva jezično prilagoditi svome slušateljstvu. Naime, jezik epskih narodnih pjesama u pravilu je temeljen na novoštokavskim dijalektima koji su često, upravo preko

epškoga deseterca i narodne pjesme, agresivno prodirali u druge dijalekte ne povijajući se pred njima. A. Hideg taj jezik epškoga deseterca i narodne pjesme pokušava prilagoditi svomu martinačkom mjesnomu govoru. Pritom valja znati da martinački govor pripada slavonskomu (prema tome najarhaičnijem staroštokavskom) dijalektu štokavskoga narječja, i to govorima s ekavskim refleksom jata, ali s nekoliko ustaljenih ikavizama. Na leksičkoj razini taj tip govora karakteriziraju brojni turcizmi. Isti se tip govora rabi i u Hrvatskoj, i to u slavonskom dijelu Podravine. Međutim, specifičnost štokavskih govora u mađarskom dijelu Podravine ogleđa se u utjecaju podravskoga dijalekta kajkavskoga narječja na te govore, i to na svim jezičnim razinama. Svi su ti utjecaji jasno uočljivi i u jeziku A. Hidega. Tako npr. u svojoj slavenskoj antitezi "*Mili Bože, ili grmi, il se zemlja tresе?! Ili more u bregove tuče?! Niti grmi nit se zemlja tresе, nit udara more u bregove*" zadržava izvorni jezik epske pjesme, ali već se u nastavku te figure "*već udarajo sedamdest i sedam topova, udarajo Sibirjanin Janku, gde se krste dva Jankina sina*" (str. 130) prelazi na domaći idiom. Naime, u prvomu dijelu antiteze Hideg zadržava štokavizam *more*, premda se u martinačkom govoru, pod utjecajem podravske kajkavštine rabi inačica *morje*. Protivno tome, u drugom dijelu antiteze već se pojavljuje martinački kajkavizam *udarajo* s glagolskim prezentskim nastavkom *-jo* u trećem licu množine. Inače, ovaj dio knjige karakterizira vrlo velik broj epskih deseteraca. I sâm naslov knjige također je jedan od takvih deseteraca, a poslije ih slijedi još čitav niz, npr. *Okrene se Kraljeviću Marku* (str. 149) ili *Ufate se u kosti junačke* (str.153). Ponekad se rečenica sastoji od dva ili od čak tri uzastopna deseterca. Složivši takve rečenice jednu za drugom, Hideg je ponekad izricao čitav niz uza-stopnih deseteraca, npr. *A joj meni, moja mila majko, di si danas, pobratime Marko? Kad valjade tebe ne imade da mi dojde tica lastavica pa joj kažem da otide k tebi!* (str. 151). Ostvaraji *dojde* i *otide* rezultat su utjecaja martinačkoga govora na novoštokavski deseterački izričaj. Istovjetan se utjecaj ogleđa i u desetercu *Pobratime, Kraljeviću Marko, dojdi venčat cara i caricu* (str. 129). Inače, unutar Hidegovih deseteraca susreću se i drugi kajkavizmi, naročito u oblicima trećeg lica množine prezenta, npr. *Kad so bili trećem na konaku ili kako ido strahote za nama* (str. 117). U tim je primjerima Hideg prilagodio jezik deseterca svome mjesnom govoru. Zanimljive su i rečenice preuzete iz narodne pjesme u kojima je nominativ zamijenjen vokativom da bi se dobio još jedan slog i tako sačuvao desetarac, npr. *Ženio se Zmaj Ognjeni Vuče* (str. 117), *Al govori Zmaj Ognjeni Vuče* (str. 118), *U snu sanja Kraljeviću Marko* (str. 151).

Treći se dio knjige sastoji od triju priča iz martinačke pučke predaje, dok četvrti dio sačinjava poema *Jozo i Jela*. Ta je poema zapravo u četvrcima spjevana već otprije postojeća istoimena pučka pripovijetka. Spomenuta preobrazba iz proze u stihove djelo je podravskoga pjesnika Đuse Šimare Pužarova.

Na kraju bi svakako valjalo nešto više pozornosti posvetiti Hidegovu jeziku u kojemu se ogleda martinački govor. Na leksičkoj razini tu možemo izdvojiti turcizme *komšinica*, *begeniti*, *mendūše*, *mejdan*, *mehana* i sl. Takvi su turcizmi osobito uočljivi u kombinaciji s tipičnim kajkavskim elementima u martinačkome govoru, kao npr. u sintagmatskom sklopu *bum se divanil z ljudima*. Pritom valja naglasiti da je utjecaj mađarskoga jezika neznatan jer su hungarizmi vrlo rijetki, npr. *orsag* u značenju 'država'. Inače, kao tipične štokavske elemente slavonskoga dijalekta u martinačkome govoru možemo izdvojiti oblike glagolskoga pridjeva radnog *išo*, *kazo*, *došo*, *mogo*, *kupovo*, *piso* i sl. Uz uobičajene ekavizme u tom govoru *obesit*, *venčat*, *čovек* i sl., Hideg rabi i ustaljene martinačke ikavizme *divojka*, *dvi* i *di* (u značenju 'gdje'). Utjecaj podravske kajkavštine osjetan je na svim razinama. Na fonološkoj se razini taj utjecaj očituje npr. u refleksu *e* na mjestu nekadanjeg poluglasa, npr. *ja sem*, *jesem*, *nisem*, *melin* te rjeđe *u*, npr. *vun*; u realizaciji leksema *morje* sa slijedom *rj* na mjestu nekadašnjeg palatalnog *r*; u ostvaraju protetskoga *v* ispred samoglasnika *u* u riječi *vuzda* i *vunja* (u značenju 'ujna') s metatezom *jn>nj*; u čuvanju skupova *jd* i *št* u primjerima *dojde* i *šteli*; u izostanku zamjene *r>ž* u prezentu glagola *moći*, npr. *ne mrem*; u čuvanju fonema *l* na kraju riječi u oblicima pridjeva radnog nekih glagola kao npr. *prosil*; u refleksu vokala *o* na mjestu nekadašnjeg nazalnog samoglasnika *on*, npr. u trećem licu množine prezenta *ido*, *pijo*, *jedo*, *poznajo*, *seli so*, *pogledajo*; u realizaciji samoglasnika *o* u riječi *dečok* u značenju 'dječak'. Na morfološkoj je razini taj utjecaj najočitiji u uporabi futurnih oblika *bum*, *buš*, npr. *bu to moj zet* te u izostanku vokativa (osim u uvezenim desteračkim sklopovima), npr.: *Ja, otac, voljim džipit u jezero, pa se utopit, nego Arapina ljubit!*. Na rječotvorbenoj razini najčešća je uporaba sufiksa *-ička* za tvorbu deminutiva ženskoga roda, npr. *deklička*, *curička*, a na sintaktičkoj uporaba skraćenih oblika pomoćnih glagola na početku rečenice, npr. *So ga Arapovi sluge opazili*. Na leksičkoj su pak razini česti kajkavizmi *coprinja*, *coprnjak*, *pajdaš*, *mam* u značenju 'odmah' i sl. Zanimljiv je i leksem *uranje* u značenju 'ujutro', odnosno priložni sklop *do ranja* u značenju 'do jutra'. U podravskoj kajkavštini uobičajen je leksem *ranje* u značenju 'jutro', odnosno *naranje* u značenju 'ujutro'. Martinački prilog *uranje* jest kombinacija podravskoga leksema *ranje* i štokavskoga prijedloga *u*. Inače, srodan se leksem susreće u češkom i slovačkom jeziku u kojima se riječ *rano* rabi u značenju 'jutro'.

Takav autentičan Hidegov jezik čini Eperjessyjevu knjigu dobrom građom za dijalektološka istraživanja, a u istoj mjeri ta knjiga može biti zanimljiva i etnologima te inim istraživačima i poznavateljima hrvatske dijaspore.